

УДК 372

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ГУМАНІЗМУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гордій Н.М., к. пед. н.,
доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

Корякіна І.В., к. пед. н.,
доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

У статті розглядається гуманізм як концепція світогляду, методологічна основа навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, форма суспільної думки, суспільної свідомості, що також є якістю особистості. Дошкільний вік є сенситивним періодом для сприйняття етично-виховних настанов, оскільки діти відрізняються глибоким сприйняттям, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, вмінням реалізовувати норми моралі у взаєминах з оточенням, що уможливує формування основ гуманізму в зазначений період.

Ключові слова: виховання, діти дошкільного віку, основи гуманізму, педагогічні умови.

Гуманизм рассматривается как концепция мировоззрения, методологическая основа учебно-воспитательной работы с детьми старшего дошкольного возраста, форма общественной мысли, общественного сознания, как личное качество человека. Дошкольный возраст является сенситивным периодом для формирования этико-воспитательных установок, так как дети отличаются глубоким восприятием, эмоциональной чувствительностью, повышенной познавательной активностью, умением реализовать нормы морали у взаимоотношениях с окружающими, что способствует формированию основ гуманизма в указанный период жизни.

Ключевые слова: воспитание, дети дошкольного возраста, основы гуманизма, педагогические условия.

Hordii N.M., Koryakina I.V. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATION FOUNDATIONS OF HUMANISM IN PRESCHOOL CHILDREN

The article deals problem of humanizing of society as an important aspect of moral education with a different sharpness arose up during all period of development of humanity. In research humanism is examined as conception of world view, methodological basis educational-educate work with the children of preschool age, form of public idea, public consciousness, that is why humanity has general signs with humanism and comes forward quality of personality. During research cared of creation and maintenance of favorable psychological climate, aesthetically beautiful beauty of mutual relations the grown man and children. This pedagogical condition was necessary for subsequent work.

Key words: education, children of preschool age, research humanism, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Проблема гуманізації суспільства як важливого аспекту морального виховання з різною гостротою виникала протягом усього періоду розвитку людства. Гуманізм, гуманне ставлення до людини були і лишаються предметом вивчення філософії, літератури, історії, естетики, психології, педагогіки. Розмежування змістового наповнення таких близьких понять, як гуманізм і гуманність, що часто стоять поруч, дозволило конкретизувати досліджуваний аспект проблеми. У роботі гуманізм розглядається як концепція світогляду, методологічна основа навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, форма суспільної думки, суспільної свідомості, тому має спільні ознаки з гуманністю та є якістю особистості [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гуманних взаємин у науковій літературі розглядається переважно у таких аспектах: роль спілкування в особистісному становленні дошкільників (Д. Ельконін, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Лісіна, А. Рузька, Є. Суботський); особливості становлення у дошкільному віці цілісного ставлення до однолітка (В. Павленчик, Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Репіна); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О. Запорожець, В. Котирло, Г. Кошелєва, Я. Неверович, Л. Стрелкова); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Л. Артемова, В. Котирло, О. Смирнова, В. Сухомлинський); статевва диференціація та міжособистісні взаємини в ранньому онтогенезі (В. Абраменкова,

Я. Коломинський, Т. Репіна, Т. Титаренко); роль художньої літератури у становленні гуманістичної спрямованості (Н. Карпінська, Л. Стрелкова, Н. Химич).

Становлення людської особистості невіддільне від соціального розвитку. З моменту, коли дитина з'являється на світ, вона нерозривно пов'язана з іншими людьми і поза суспільством не може стати повноцінною особистістю. Дошкільний вік є сенситивним періодом для сприйняття етично-виховних настанов, оскільки діти відрізняються глибоким сприйманням, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, вмінням реалізовувати норми моралі у взаєминах з оточенням. Дошкільники здатні планувати, передбачати, співставляти способи дії зі своїми можливостями і намірами.

У дослідженнях Л. Артемової, В. Котирло, Т. Маркової, Т. Репіної логічно поєднані два аспекти: гра та взаємини. Науковці звертали увагу на становлення взаємин дошкільників у контексті розвитку сюжетно-рольових і будівельно-конструктивних ігор. Н. Химич відзначала вплив театралізованих ігор, зокрема ігор драматизацій за сюжетом народних казок, на формування гуманних взаємин дошкільників [8].

Проте залишаються поза увагою аспекти комплексного підходу до організації взаємин старших дошкільників з однолітками та дорослими. Це визначило правомірність і доцільність розгортання нашого дослідження. Старший дошкільний вік був обраний нами з огляду на сенситивність його для становлення етично-виховних настанов та взаємини з однолітками і дорослими, враховано положення, що саме в дошкільному віці у дитини переважає усвідомлення мотивацій і засвоєння моральної поведінки.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розкритті особливостей прояву гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людей та педагогічні умови його формування в дошкільному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням Т. Поніманської, гуманність (від лат. *humanus* – людяний) – увага до людей, прагнення добрих стосунків із ними, готовність надавати допомогу, виявляти співчуття, співпереживання [7].

Змістову основу концептуальних засад виховання і навчання дітей становлять принципи, які мають глибокі традиції історії української філософсько-педагогічної думки. Сутність цих принципів полягає у підході до людської особистості як до найвищої цінності суспільства [4, с. 8–9].

Огляд психолого-педагогічної літератури дав змогу спиратися на висновки щодо онтогенезу спілкування. У дошкільному віці спілкування розвивається у своїй початковій фазі і самостійно існує зрідка, переважно входячи як складова частина до інших видів діяльності. Контакти з однолітками дітей 2–3 років вдало репрезентують емоційні яскраві спроби привернути увагу ровесників до вільних ігор-спілкування [5].

У 3 роки відбувається становлення нової провідної діяльності дитини – сюжетно-рольової гри. Основний привід для ділового спілкування – якості ровесника як учасника сюжетно-рольової гри. Дитина висуває мету дії для себе і для свого партнера. З'являється прагнення переваги над ровесником, надання власним інтересам статусу зразкових.

Потреба у спілкуванні з ровесниками у дітей 4 років тісно пов'язана з розвитком активності в сюжетно-рольовій грі. Усі мотиви (ділові, пізнавальні, особистісні) мають свій розвиток. Мета спілкування різна: колективна діяльність, демонстрація вміння, отримання високої оцінки однолітка, наслідування його.

Провідною діяльністю дітей 6-го року життя залишається гра, яка набуває більш високого рівня розвитку. У спілкуванні особистість проявляється конкретно, неповторно. Можна у таких проявах знайти і соціальне, типове, і суто індивідуальне. Спілкування лежить в основі нормального психічного розвитку людини. Дитина потребує не тільки фізичного комфорту, вона прагне спілкуватися доступними їй засобами, з'являється бажання контактувати з іншими людьми, своїми однолітками.

У вітчизняній психології розглядалися різні підходи до вивчення спілкування дошкільників. Воно розглядається як узгодження взаємодії двох чи більше людей для досягнення мети, спілкування – це не просто дія, це взаємодія. Спілкування може бути як частиною діяльності, так і її самостійним видом, набуваючи статусу провідної на певних вікових етапах. Дослідники виділяють об'єкт такої діяльності – партнера по спілкуванню. Для того, щоб дитина могла увійти повноправним членом у навколишній світ, їй потрібен наставник і пряме спілкування з ним. Доробок М. Лісіної та її однодумців залишив помітний слід у дослідженні спілкування дітей різного віку. Автором було виділено три основні категорії спілкування: експресивно-мімічне, предметно-дійове, мовленнєві операції. За словами науковця, перша виражає, друга зображає, а третя позначає змістовий характер спілкування [3].

Між старшими дошкільниками вдвічі збільшується кількість контактів, що спря-

мовані на бажання розділити свої переживання, а прагнення до ділового спілкування дещо ослаблюється. Дуже важлива для дитини повага ровесника, можливість і бажання бути співавтором творчої дії – спільної діяльності. Підхід до проблеми ґрунтується на важливому доробку дослідників щодо гри як провідної діяльності. Підкреслюється, що змістом дитячих ігор є не тільки динаміка різноманітності сюжетів, а і сфера людських взаємин. Гра дозволяє дитині піднятися на вищий щабель соціального досвіду, забезпечуючи становлення моральності, полегшуючи і прискорюючи процес оволодіння мистецтвом людських взаємин [6].

Світ людей для дитини відкривається реальними взаєминами з її родичами, вихователями, їх ставленням до неї. У спільній діяльності з дітьми дорослий створює ситуації привітності, співчуття, взаємоучасті. У ранньому віці дитина володіє неабиякою здатністю до наслідування, що є передумовою поступового її переходу від споглядання дії дорослих до спільних дій із ними, згодом – до окремих дій дитини і дорослого, а ще через якийсь час – до самостійних дій дитини. Свої побажання дорослі мають висловлювати ласкавим, спокійним тоном, щоб дитина поступово усвідомлювала необхідність реагувати на таке ставлення відповідною поведінкою. Поведінка дорослих визначає сприйняття навколишнього світу і дітей молодшого дошкільного віку. Інтерес, позитивне ставлення до близьких людей 3–4-річні діти повинні виявляти у певних формах спілкування: у вітанні, ввічливому звертанні із проханням, висловлюванні подяки, відгукуванні на пропозиції та прохання, допомозі дорослим тощо. Дитина вже має усвідомлювати необхідність утримуватись від бажаної гри, якщо хтось відпочиває; турбуватися про хворого, втішати, допомагати втомленому, готувати подарунки до свята, вітати. Поступово дітей привчають до ввічливості не лише зі знайомими, а й із незнайомими людьми. Найперше це відбувається у взаєминах, спільній грі, інших діях з однолітками, під час яких вони опановують елементарні норми поведінки в колективі. Найефективнішою умовою усвідомлення правила є самостійне відкриття його дитиною у проблемно-ігровій ситуації, яка моделює реальні життєві відносини.

Дітям середнього дошкільного віку вже розповідають, що у дошкільному закладі є багато груп, у яких усі живуть дружно, не сваряться, бережно користуються іграшками, книжками, діляться ними, допомагають один одному. Зміст морального виховання дітей старшого дошкільного віку збагачується знаннями про життя людей, історію роду.

Саме цей вік характеризується дослідниками як вибух усіх проявів, що у плані спілкування адресовані ровеснику. Чутливість до різних звертань та здатність задовольняти потреби виробляється у процесі взаємної дії. Науковцями фіксуються прояви неприязного ставлення дитини до однолітка, ігнорування спільної діяльності, заперечення пропозицій ровесника, прояви агресивності. Разом із неприязним ставленням до однолітка проявляється і байдужість, а також ознаки прихильності, які викликають симпатію, дружнє ставлення.

Дослідження показують, що спілкування однолітків протягом дошкільного дитинства є змістовною та глибокою діяльністю, яка забезпечує задоволення потреб у спілкуванні та створює внутрішній комфорт.

Дружні почуття дошкільників найчастіше виникають у грі, де вони краще пізнають один одного. Проте дошкільнику через обмежений досвід спілкування, недостатньо розвинуті самопізнання, увагу важко без допомоги вихователя побачити, виділити і відповідним чином оцінити поведінку і вчинки однолітків, важко усунути із власної поведінки недоліки, викликаючи негативне ставлення однолітків. Тому робота вихователя над формуванням дружніх відносин достатньо велика за обсягом та відповідальна.

Дружні об'єднання дітей по 2–3 особи – перші маленькі ланки дитячого суспільства. У них із найбільшою силою проявляються доступні для дітей цього віку чуйність, бажання допомогти. Почуття, які стали звичними стосовно друга, дитина легко переносить на інших дітей групи.

Старший дошкільний вік дещо змінює картину і дозволяє дитині бачити однолітка з його позитивними якостями, домагаючись все-таки визнання своєї переваги. Вибір партнера здійснюється шляхом співставлення з образом-ідеалом, який формується на основі досвіду спілкування, аналізу літературних творів. Поділяємо твердження науковців, що популярність дошкільника, ставлення до ровесників визначається рівнем і якістю спілкування. Отже, ставлення має об'єктивний характер, вибірковість, вимагає наявності партнера, діяльності, зумовлюється змістом і адекватністю задоволення потреб у спілкуванні.

Мотиви особистісного спілкування дітей старшого дошкільного віку зростають. Дошкільник здатен підтримати однолітка, допомогти йому, довірити свої таємниці. Дитина чіткіше окреслює рівні прихильності, перераховуючи чесноти ровесника і мотивуючи свої взаємини з ним. Неприязнь також має місце і проявляється у критичному погляді на вчинки, ознаки зовнішності, взаємини дитини з

іншими. Отже, особливий статус мотивів, їх домінування залежить від віку, рівнів прихильності партнерів, виду діяльності. Фундаментальні праці Д. Ельконіна щодо провідної діяльності доводять, що у дошкільному віці діти відтворюють вчинки дорослих у грі, де переважно розвивається морально-вольова сфера. Становлення стійких гуманних взаємин пов'язується дослідниками з розвитком особистості, подається цілим спектром моральних цінностей, у центрі яких знаходяться людська гідність і повага [9].

Займаючись розробленням напряму моральної взаємодії дошкільників, науковці [3; 6; 8] відводять особливе місце розвитку моральних дій у дошкільному віці, актуалізують проблему гуманізації всього навчально-виховного процесу. Моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінантних мотивів, які відповідають моральним нормам і визначають її взаємини з оточенням. Виняткове значення має прагнення дітей до контакту з однолітками, що можна задовольнити лише за умови виконання моральних вимог і правил, орієнтуючись на можливість бути зрозумілим.

Отже, ключовою проблемою морального виховання є людина, її місце у системі соціальних стосунків. А в цій проблемі актуальним є питання формування гуманного ставлення до довкілля, виховання позитивної спрямованості поведінки, працьовитості, морально-вольових якостей (чесності, скромності, відповідальності тощо) [2, с. 3–4].

Сьогодні, з послабленням соціального контролю та зменшення авторитету старших поколінь, спостерігаємо помітне зниження нормативного регулювання поведінки. Через відсутність чіткої соціальної детермінації поведінки зростають вимоги щодо власної визначеності і самостійності. Саме ці риси вказують на рівень вихованості людини: вона доброзичлива, щира, гуманна не із примусу чи задля схвалення, а з доброї волі, бо не може чинити інакше. У гуманістичному вихованні дошкільнят чільне місце займає формування ціннісних орієнтацій, і розглядають його як прилучення до загальнолюдських цінностей.

Моральною характеристикою складових компонентів розвитку – когнітивного (здатність пізнавати людей, їхню поведінку, взаємини) та поведінкового (мотиви та навички взаємодії у різних ситуаціях спільної діяльності) – є гуманність, яка в дошкільному віці є емоційним чинником, тобто співпереживання, співчуття. Ці почуття визначають уміння діяти на основі гуманного ставлення до людей. Отже, становлення і збагачення соціального досвіду дитини у процесі морального виховання набуває гуманного

спрямування і сприяє формуванню засад моральності особистості.

Для виявлення рівня розвитку гуманності як моральної якості особистості дитини старшого дошкільного віку на основі аналізу психолого-педагогічної літератури виділяємо такі критерії: теоретичний, емоційний, поведінковий.

Названі критерії розкриваються через ряд показників, які характеризують якісну та кількісну сторони прояву гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людей.

Під рівнем сформованості гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людей розуміємо ступінь сформованості та реалізації у практичній діяльності основних його показників і, відповідно, виділяємо високий, середній, низький ступені.

Мета констатувального етапу – виявити рівень розвитку гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до людей. До комплексу методів входили: педагогічне спостереження за взаємодією дошкільників із дорослими та однолітками; бесіда; анкетування; аналіз результатів діяльності (плани роботи).

Метою стало вивчення особливостей формування у дітей цього віку гуманного ставлення до однолітків та дорослих. Анкета для батьків була покликана з'ясувати обізнаність членів родини щодо характеру взаємин дитини з ровесниками та дорослими і стилів спілкування у сім'ї.

Вихователям запропонували відповісти на запитання анкети, вибравши найбільш прийнятні відповіді.

Для виявлення рівня сформованості показників теоретичного критерію нами було застосовано метод бесіди з дітьми старшого дошкільного віку. Опитування проводилося серед дітей контрольної групи (далі – КГ) та експериментальної групи (далі – ЕГ) по 20 осіб у кожній.

Характеризуючи гуманну людину, діти КГ та ЕГ назвали різні моральні якості (доброта, чесність, порядність), притаманні саме гуманним людям. У процесі проведеної бесіди було з'ясовано, що 45% дітей КГ та 50% дітей ЕГ мають середній рівень сформованості уявлень про особливості гуманного ставлення до однолітків та дорослих. Діти, які показали високий рівень теоретичних знань про особливості гуманного ставлення до людей, дали такі відповіді: «Це добра людина», «Гуманна людина – це хороша людина» та ін.

Проте є достатньо велика частина дітей ЕГ (20%) та КГ (15%), які не змогли дати чіткої та правильної відповіді. На поставлене запитання діти ЕГ відповіли так: «Гуманна людина – це людина з-за кордону», «Це така людина, яка багато всього знає»,

«Це інопланетянин», «Гуманна людина весь час навчається». Відповіді дітей КГ були приблизно такими самими. Отже, більшість дітей КГ та ЕГ потребують роботи з роз'яснення змісту поняття «гуманна людина». Такі відповіді засвідчили низький рівень знань про особливості гуманного ставлення до людей.

Узагальнивши отримані результати, можемо визначити рівні сформованості теоретичних знань дошкільників. Так, серед дітей ЕГ високий рівень знань про особливості гуманного ставлення до однолітків та дорослих мають 30% дітей. Середній рівень знань – 55%, низький рівень знань продемонстрували 15% дітей. Серед дітей КГ високий рівень знань про особливості гуманного ставлення до дітей та дорослих мають 35% дітей. Середній рівень знань – 45% дітей. Низький рівень знань – 20% опитаних дошкільників.

Отже, проаналізувавши відповіді дітей, можемо зробити висновок, що більшість із них мають добре сформовані уявлення про особливості гуманного ставлення до однолітків та дорослих.

Було визначено рівень сформованості емоційного критерію гуманного ставлення до однолітків та дорослих. Усі діти (100%) як ЕГ, так і КГ змогли правильно визначити та оцінити вчинки, зображені на картинках. Більшість опитуваних ЕГ (90%) та КГ (85%) безпомилково визначили емоційні стани дорослих та дітей. Про це свідчать такі коментарі: «Хлопчику погано, тому що його ображає старший хлопчик, який розвалив будівлі», «Дітям приємно, тому що треба ділитися смачненьким із друзями» тощо.

Але були діти ЕГ (10%) та КГ (15%), які правильно визначили моральність дій людей, зображених на картинках, але їх емоційні співпереживання були не завжди адекватними. Так, наприклад, розглядаючи картинку чи малюнок, на якому були зображені діти чи дорослі, які переживали негативні емоційні стани, діти описували їх із позитивними емоціями. Такі відповіді дітей отримали середній бал. Дітей, які би проявили низький рівень сформованості емоційного критерію, не виявлено в жодній групі.

Відповідно до програми обстеження наступним кроком було проведення спостереження за діяльністю та поведінкою дітей КГ та ЕГ на заняттях, під час праці, у грі. Спілкування охоплювало багато взаємопов'язаних явищ, були розвідувальними за стилем, безперервними за часом, модифікувалися у процесі діяльності. Спостереження дало змогу зафіксувати прояви гуманного та негуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до дорослих та однолітків, а також ставлення

дітей та дорослих до такого типу поведінки. Діти, володіючи інформацією про особливості гуманної поведінки стосовно однолітків та дорослих, у реальному житті часто порушують норми та правила поведінки, проявляють негуманне ставлення до оточення.

Проаналізуємо особливості проявів негуманного ставлення дітей КГ та ЕГ до однолітків. Найчастіше діти негуманно ставляться один до одного під час конфліктів. У таких випадках вони можуть проявляти агресивність (як психологічну, так і фізичну), ображати один одного (говорять образливі слова, штовхаються) та ін. Такі ситуації не залишаються поза увагою дорослих. Серед зафіксованих негуманних проявів ставлення дітей до дорослих відзначимо такі: відсутність співчуття до вихователя, який недобре почувається (діти продовжували здійсмати галас, бігати), висування різного роду невірних вимог до батьків та інших членів родини, які приходять забирати дітей (вимагають придбати те, що хочеться дитині, хоча батьки кажуть, що на це немає грошей; відмовляються виконувати вказівки дорослих) тощо.

У процесі спостереження також було зафіксовано і прояви гуманного ставлення дітей до однолітків та дорослих. Проявляючи гуманне ставлення один до одного, діти співчують, коли хтось упав чи вдарився, допомагають піднятися, обтрусити бруд з одягу тощо.

Отже, у процесі спостереження за дітьми було зафіксовано прояви як гуманного, так і негуманного ставлення до однолітків та дорослих.

Узагальнивши результати спостереження за поведінкою старших дошкільників ЕГ та КГ, було визначено рівні сформованості поведінкового критерію у дітей.

Серед дітей ЕГ визначено 10% таких, які проявляють гуманне ставлення до дітей і дорослих у різних видах практичної діяльності. Дітей, які мають середній рівень сформованості гуманного ставлення до дітей та дорослих, – 25%. Решта дітей (65%) мають сформований поведінковий критерій гуманного ставлення до дітей та дорослих у повсякденній взаємодії, порушують норми моральної поведінки.

Серед дітей КГ високий рівень сформованості поведінкового критерію мають 15% дітей, середній рівень – 25%, низький рівень – 60%.

Варто зазначити, що прояви гуманного або негуманного ставлення до людей спостерігаються в одних і тих самих дітей, що зумовлено різними факторами, серед яких найбільш потужний – особливості виховання дитини у родині.

Узагальнивши результати бесід, спостереження, ми отримали такі дані: серед дітей ЕГ високий рівень сформованості теоретичного критерію гуманного ставлення до людей мають 30% дітей; середній рівень мають 55% дітей; низький – 15% дошкільників. Рівень сформованості емоційного критерію високий у 100% дітей. Високий рівень сформованості поведінкового критерію мають 10% дітей; середній рівень – 25%; низький рівень – 65%.

Серед дітей КГ високий рівень сформованості теоретичного критерію мають 35% дітей; середній рівень – 45% дітей; низький рівень – 20% дітей. Високий рівень сформованості емоційного критерію мають 100% дітей. Що стосується поведінкового критерію, то високий рівень його сформованості мають 15% дітей; середній рівень – 25% дітей; низький рівень – 60% дітей.

Отже, розробивши і застосувавши методику констатувального етапу дослідження та проаналізувавши отримані дані, ми визначили завдання формувального етапу, який підпорядковувався досягненню мети наукового дослідження. Ефективне становлення гуманних взаємин потребує спільних зусиль батьків та педагогів для забезпечення таких педагогічних умов:

1) загальний гуманний клімат виховних стосунків у родині та дошкільному навчальному закладі;

2) ознайомлення дітей із прикладами поведінки, що відповідають принципам гуманності;

3) організація практики гуманних вчинків дитини.

Виведений ряд педагогічних умов сприяє поетапному становленню гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку до оточення. Педагогічна стратегія базується на особистісно-зорієнтованому вихованні. Продуктивність і ефективність створення сприятливого психологічного клімату взаємин дошкільників із дорослими та однолітками полягає у забезпеченні таких педагогічних методів і прийомів, які демонструють довіру і доброзичливість до кожного вихованця та відсутність негативних відтінків у ній (байдужість, іронізування, глузування тощо). Об'єктом уваги педагога є узгодження прагнень, можливостей дитини та оптимістичного оточення, яке авансує успіх чи спробу. Процес формування гуманного ставлення до оточення передбачає безумовне і послідовне відношення педагога до дитини як до своєїрідної особистості, найвищої цінності, прийняття її інтересів, потреб, повагу до її гідності, чеснот. У педагогічному процесі ця умова забезпечує вільний вибір, волевиявлення, реалізацію індивідуальних

проявів, власних інтересів, потреб ціннісного ставлення до себе і до інших.

Добирання оцінок, їх аргументованість, емоційне забарвлення, звертання до дітей виключно на ім'я, варіювання його з використанням зменшувально-пестливих суфіксів або тих форм, які найчастіше звучать вдома і є приємними для дитини – під час застосування цього арсеналу методів і прийомів зважали на необхідність диференціювання його залежно від статевої ознаки, попередньо ознайомивши вихователів із науково узагальненою характеристикою хлопчиків та дівчаток. Увесь комплекс передбачав:

– забезпечення позитивного прикладу побудови взаємин на основі прийняття індивідуальності особистості;

– увагу до спілкування дошкільників;

– гуманізацію взаємин у дитячому колективі та стосунків із дорослими.

Процес педагогічного впливу не розглядався нами як односторонній. Робота здійснювалася послідовно у три етапи. Сутність етапів полягала у поступовому накопиченні старшими дошкільниками чітких гуманістичних оціночних еталонів, орієнтирів, які спонукають до вироблення емоційних характеристик і провокують відповідний регулятивно-поведінковий ефект взаємодії з партнерами.

Перший етап полягав у реалізації таких завдань: знайомити дошкільників зі зразками авторських та фольклорних творів; вчити розрізняти структуру твору, розуміти сюжет, виділяти головних героїв; розвивати увагу, сприймання, пам'ять, викликати позитивні емоції, почуття; вчити відрізняти потворне від прекрасного у взаєминах; збагачувати словник дошкільників, розвивати зв'язне мовлення; навчати знаходити у реальному житті аналогію вчинкам, подіям, що описані в літературі. У процесі ознайомлення та подальшої роботи з літературним твором використовували бесіди, які мали на меті з'ясувати ступінь розуміння дитиною змісту, її ставлення до твору та до вчинків і моральних якостей його героїв тощо.

Підбираючи літературні та фольклорні зразки для читання, ми зважали на вимоги до творів, і саме їх брали за основу. Літературні твори мають свої переваги, оскільки змальовують зрозумілі дитині події, героїв, які є виключно позитивними чи виключно негативними.

У процесі формування основ гуманізму у старших дошкільників ми спиралися на узагальнення, згідно з якими дошкільники здатні зрозуміти сутність моралі, яку несе в собі казка, стати над героями, критично розглядати їхні вчинки з авторської позиції. Та це не відбувається миттєво і спонтанно.

Така здатність у дітей може бути вироблена тільки системно, послідовно, за планомірної педагогічної діяльності.

Другий етап реалізовував завдання, яке полягало у розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини через активну участь у різних видах ігор (дидактичних, сюжетно-рольових, театралізованих), бесідах під час проведення занять і поза ними. Після закінчення виконання ролі дошкільник діятиме так, як вважає за потрібне. Якщо роль і власна моральна позиція дитини не співпадають, то вона змушена буде докласти зусиль на час її виконання. Але навіть короточасні вольові зусилля залишають помітний слід у пам'яті дитини, і через деякий час за певної повторюваності вони здатні вплинути на внутрішні потреби дитини і регулювати її поведінку відповідно до ідеальної моделі гуманної взаємодії.

Для театралізованої діяльності пропонували знайомі літературні та фольклорні твори. Із цією метою використовували настільні, пальчикові, лялькові театри, ігри-драматизації.

Третій етап передбачав трансформацію дітьми гуманістичного образу у практичні зразки моральної поведінки. Вирішення в реальній взаємодії проблемних ситуацій вимагало від старших дошкільників максимально задіяти вже набутий на попередніх етапах досвід. Передбачалася активна участь у спеціально створених побутових ситуаціях реальної взаємодії, де від дитини вимагалися або очікувалися гуманні прояви. Така діяльність активізувала самостійні міркування, розвивала уміння робити вибір та оволодівати культурою взаємин.

У процесі дослідження покладалися на ефективність спеціально організованої системи поетапного педагогічного впливу на дошкільників, який передбачав забезпечення гуманних взаємин з однолітками та дорослими. Програма формування етапу мала спільну мету щодо активізації батьків і вихователів, яка різнилася способами її досягнення, змістовим наповненням.

Протягом експериментального дослідження ми дбали про створення і підтримання сприятливого психологічного клімату, естетичної краси взаємин дорослих і дітей. Ця педагогічна умова була необхідною для подальшої роботи. Особливу увагу було зосереджено на проявах поступливості, аргументованості, мотивації вчинків, орієнтації дитини на чесноти партнера та емоційній налаштованості на нього. Це було доречним, коли результат взаємодії не був досягнутий або хтось із партнерів на якомусь етапі відмовлявся від спільної взаємодії.

Обговорення з вихователями особливостей, змін у поведінці, взаєминах дошкільни-

ків було важливим у нашому дослідженні. Пильніше приглядалися до взаємин дітей, щоб дошукатись мотивів чи аргументованості дій.

Узагальнивши дані, ми отримали такі результати: серед дітей ЕГ високий рівень гуманного ставлення до людей мають 85% дітей; середній рівень показали 15% дітей; низького рівня не показала жодна дитина. Серед дітей КГ високий рівень гуманного ставлення до людей мають 50% дітей; середній рівень також показали 50% дітей; низького рівня не показала жодна дитина.

У результаті проведеної роботи вдалося підвищити рівень уявлень дітей ЕГ про гуманне ставлення до людей, перевести таке ставлення із площини знань у площину реальної дії. Під час контрольного етапу у процесі спостереження за особливостями взаємодії дітей у різних видах діяльності було виявлено, що діти ЕГ більш уважно та чуйно почали ставитися до однолітків та дорослих, проявляти співчуття, бажання допомогти. Головне, на нашу думку, те, що не стало проявів дитячої жорстокості у стосунках один з одним, тобто діти перестали висміювати своїх однолітків у разі невдачі, прикрого випадку тощо.

У дітей ЕГ було відмічено прояви гуманного ставлення до дорослих, особливо до батьків. Так, наприклад, якщо раніше можна було спостерігати капризування, небажання виконувати вимоги батьків, то тепер діти усвідомлювали, що батьки приходять їх забирати після роботи стомлені, їх треба поважати та допомагати. Також більшість дітей стали виконувати вимоги вихователів, які стосувалися дотримання дисципліни, поважати працю робітників дошкільного закладу (діти допомагають няні прибирати ліжка, посуд, слідкують за дотриманням чистоти у груповому приміщенні та на майданчику).

Висновки із проведеного дослідження. На підставі аналізу теоретико-методологічних підходів щодо гуманізації педагогічного процесу, спілкування та специфіки становлення і розвитку взаємин сформульовано такі висновки:

– феномен гуманних взаємин вивчався психологами та педагогами на різних етапах онтогенезу, але потребує дослідження особливості становлення гуманних взаємин у період, коли поступово відбувається зміна пріоритетів;

– свідомо активна діяльність особистості, яка базується на історично вироблених загальнолюдських цінностях, є підставою для виникнення і розвитку гуманних взаємин дітей з оточенням, що можливо за умови перебування в соціумі;

– дошкільне дитинство – це початковий період становлення особистості, де у процесі спілкування з дорослими, ровесниками з'являється перший досвід взаємодії з ними, моральних норм поведінки;

– прагнення дітей дошкільного віку до контактів з однолітками задовольняється лише за умови домінування мотивів, що відповідають загальноприйнятим моральним вимогам і правилам;

– реальний стан суспільного дошкільного виховання засвідчує нагальну потребу запровадження та поглиблення наукових пошуків оптимальних шляхів, способів особистісно-зорієнтованого педагогічного впливу як чинника гуманізації.

Результати проведеного дослідження засвідчують ефективність і продуктивність визначених педагогічних умов, які сприяють становленню і розвитку гуманного ставлення старших дошкільників до однолітків та дорослих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абраменкова В. Развитие гуманных отношений ребенка и социальная психология детства / В. Абраменкова // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 27–36.

2. Богуш А. Шляхи до милосердя і любові / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2001. – № 2. – С. 3–4.

3. Годовикова Д. Влияние общения со взрослыми на общение детей со сверстниками. Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии / Д. Годовикова; под ред. М. Лисиной. – М.: Педагогика, 1980. – С. 17–24.

4. Дятленко Н. Подбаймо про формування самоповаги у дітей / Н. Дятленко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 8–9.

5. Корницкая С. Влияние содержания общения со взрослым на отношение к нему ребенка: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / С. Корницкая; НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. – М., 1975. – 23 с.

6. Носков В. Проблемы гуманизации дошкольного воспитания / В. Носков // Педагогика и психология. – 2000. – № 1. – С. 77–82.

7. Поніманська Т. Моральне виховання дошкільників / Т. Поніманська. – К., 1993. – 87 с.

8. Химич Н. Формування гуманних взаємовідносин у дітей шостого року життя в іграх-драматизаціях: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. Химич. – К., 1996. – 146 с.

9. Эльконин Д. Некоторые итоги изучения психического развития детей дошкольного возраста / Д. Эльконин // Психологическая наука в СССР / ред. Б. Ананьев и др. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – Т. 2. – 1960. – С. 228–284.